

נלי אגסי, מתוך 'חלום בו שתיקה עשויה זהב', 2005, וידאו
באדיבות גלריה דביר, תל אביב

מגדר

כתב עת אקדמי רב תחומי
למגדר ופמיניזם

שולמית אלוני מקבלת את פרס ישראל | צילום: עמוס בן גרשום | לע"מ

רשימות | עליזה לביא | פרידה משולמית אלוני – וקצת על המשך הדרך

שולמית אלוני (1927-2014), כלת פרס ישראל על תרומה מיוחדת למדינה ולחברה, היתה פעילה חברתית, חברת כנסת ושרה בממשלות ישראל. משפטנית ולוחמת למען זכויות אדם, ממקימות התנועה לזכויות האזרח ומנהיגת מפלגת מרצ.

ד"ר עליזה לביא היא חברת כנסת מטעם "יש עתיד" ויו"ר הוועדה לקידום מעמד האישה, מרצה בכירה לתקשורת בבית הספר לתקשורת באוניברסיטת בר-אילן (חל"ת) וסופרת. מחקריה עוסקים בתקשורת, ברב-תרבותיות ובמקומן של נשים ביהדות, ואילו פעילותה הציבורית מתמקדת בנושאי חברה, מגדר ותרבות יהודית.

היכרותי עם שולמית, לה הורגלתי לקרוא בפשטות ובחיבה, שולה, החלה כאשר ראינתי אותה בתכניות תרבות יהודית בטלוויזיה. המפגש הראשון היה בתוכנית "שבוע טוב" המיתולוגית בערוץ הראשון. שיחה מרתקת שהתפתחה והמשיכה בתוכניות נוספות ובשיחות פרטיות. התרשמתי מרוחב ידיעותיה העצום ומהשליטה שלה בסיפורי התנ"ך. הפסוקים שציטטה מזכרונה ודברי הפרשנות שלה גם בנושאים עליהם היינו חלוקות - אתגרו אותי כל פעם מחדש. יכולתה להציג עמדה איתנה ומגובשת, בתחומים רבים, רחבים ומפתיעים ביחס לתחום עיסוקה הציבורי, כשהיא מצוידת בידע, ראייה רחבה והכרות עם התרבות היהודית ועולם הספר, הפכו אותה לעמיתה מרתקת לוויכוחים ולהשחזת טיעונים ורעיונות. דוגמא בולטת להמחשת הדברים היא הדיון המתמשך בפסוק "כל כבודה בת מלך פנימה" – המוטו המרכזי ביחסה של היהדות לאשה. למוטו זה פרשנויות רבות. הבולטות בהן ממוקמות בשני הקצוות: האחת, האישה היא בת-מלך הראויה לכבוד. השנייה, הכבוד הוא בגבולות המרחב הפרטי בלבד. המציאות המשתנה בחברה הדתית-לאומית על זרמיה בין שני הקצוות סקרנו את שולה. העובדה שיותר ויותר נשים ממלאות תפקידים ציבוריים, רוחניים וקהילתיים עוררה בה תקווה לשינוי.

עבורי, שולמית אלונה היא דוגמה ומופת להזזת הרים, מתוך אמונה יוקדת בצדקת דרכה, וללא מורא מפני המכשולים הגדולים העומדים בדרך. הגענו מעולמות שונים, תפיסות עולם שלא תמיד עולות בקנה אחד, ולמרות זאת, אני מוצאת קווי דמיון משיקים בסיפור חיינו: שתינו התחלנו דרכנו בתקשורת, ברדיו, שתינו הקמנו משפחה במקביל להתקדמותנו בעולם העבודה ולרכישת ההשכלה. שתינו היינו פעילות חברתיות במקביל ליתר עיסוקינו, ופעילות חברתית זו, הובילה את שתינו בסופו של דבר אל בית המחוקקים.

כאשר שימשתי חברת הנהלת "קולך" (פורום נשים דתיות), הזמנתי את שולמית להשתתף בכנס השנתי של "קולך" כאורחת שלי, לאחר שנים של דיאלוג בינינו. שולמית, שהעניין והסקרנות גדלו בה מול תהליכי השינוי בחרה הדתית, בחרה באומץ להגיע לכנס ולהשמיע את קולה. היה זה פאנל עוצמתי. שולמית, שהובילה שנים ארוכות את המאבק במסד הדתי, הסכינה לשמוע ולהקשיב והגיעה למסקנה שהנשים הדתיות הן שיביאו את השינוי, עליהן להוביל למהפך ולשמש כמנהיגות בקהילתן. בכנס קראה אלונה לשילוב כוחות בין ארגוני הנשים הדתיות והחילוניות.

במציאות כיום, חסרה אותה העמקה ורוחב ידיעות שאפיינו כל כך את שולמית. עמדותיה הנחרצות, לא חסרו מעולם ידע, העמקה, הכרות עם התרבות היהודית, והבנה של שורשיה והשתייכותה, גם כאישה שאינה חיה אורך חיים דתי.

זו הייתה נקודת החיבור המשמעותית בינינו, הכבוד ההדדי והנכונות לשמוע ולהשמיע על מנת לייצר דיאלוג בעל תוכן ומשמעות אמיתית. לעמדתי, שולמית הקדימה את זמנה, והותירה אחריה מורשת עבור נשים רבות, באופן החוצה גילאים, מגזרים והשתייכות פוליטית.

הדבר שאני לקחתי מהיכרותנו יותר מכל, היא אותה קריאה אמיצה לשיתוף פעולה ונכונות למציאת שותפות גם במקומות צפויים פחות. לאחר מותה בחרתי להקדיש את יום האישה בכנסת לזכרה וצינתי: "שולמית אתגרה אותי תמיד. בבמות, בפנלים, בוויכוחים שעדיין מהדהדים היא תמיד

הייתה מוכנה ובאה ממקום של היכרות עמוקה. שולה באמת לא יכלה אחרת. לחמה ולא ויתרה על האמונה, כי כל בני האדם נבראו בצלם. את יום האישה הבינלאומי שנציין בכנסת ב-4 במרץ נקדיש לזכרה".

עם כינונה של הכנסת ה-19 זכיתי לקבל לידי את ראשות הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי. הוועדה בראשותי שמה לה למטרה להיות כתובת לכל אישה בישראל – חרדיות, ערביות ובדואיות, צעירות ובנות הגיל השלישי, אקדמאיות, עקרות בית, נשות מקצוע בכל התחומים, חיילות ובנות שירות לאומי, תלמידות וסטודנטיות. האתגר בקידום נשים בכל תחום, הצורך המתמיד לגלות מעורבות בכל מקום בו אפשר לקדם נשים, וההכרות עם כל כך הרבה יזמיות, מנהיגות, נשים מועצמות ומעצימות מפיח כל הזמן רוח במפרשים. עם כל הישג רק מתחוור לנו כמה משמעותי להמשיך ולעמוד על המשמר לרווחתן של כל נשות ישראל, אבל מה שיותר חשוב – לבניית חברה שוויונית, שלנשים המוכשרות שבקרבו יש כל כך הרבה מה לתרום לפיתוחה. כמחוקקת, ברור לי כי יש לנו את הכוח לשנות מציאות, לתקן עיוותים היסטוריים, לשפר מערכות קיימות. עם זאת, אחד הלקחים העיקריים שלמדתי כחברת הכנסת ה-19, הוא שחקיקה לא תמיד מספיקה, והיא בוודאי אינה הפתרון לכל בעיה, עוול או חסר.

חוקים רבים לא נאכפים. אחרים מהווים תרופה של רגע, פתרון ששם אצבע בסכר אך לא מהווה התמודדות עם המקור. לצורך כך יש לפעול במקביל להתנעת תהליכי עומק, שינויי תפיסה וחשיבה. יצירת שיתופי פעולה ותהליכי משא ומתן להבאת שינויים בהסכמה.

בהקשר המגדרי, אחד מהמהלכים המשמעותיים ביותר שהובלתי במסגרת כהונתי כיו"ר הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, היה העברת החלטת הממשלה להצגת התקציב מזווית מגדרית.

הוועדה לבחינת תקציב המדינה בראיה מגדרית שמונתה על ידי שר האוצר יאיר לפיד והוקמה בהמשך ליוזמתי תוך שיתוף פעולה עם מרכז אדווה, אושרה בהחלטת ממשלה לפיה יתקיים יישום הדרגתי של ניתוח מגדרי של תקציב המדינה והטמעת חשיבה מגדרית בתהליכי התקצוב על כלל תקציב המדינה בתוך ארבע שנים.

זו היתה הפעם הראשונה בה משרדי ממשלה הונחו לערוך ניתוח תקציבי כמו גם ניתוח של שימושי תקציב משרדם, תוך פעולה לגיבוש מדיניות וסדרי עדיפויות בהתבסס על הניתוח. הטמעת חשיבה מגדרית מהווה אסטרטגיה לשיפור מעמדן של נשים בחברה. ההנחה המרכזית העומדת בבסיס אסטרטגיה זו היא שהתקציב אינו כלי ניטרלי אלא כלי פוליטי המשקף סדרי עדיפויות כלכליים וחברתיים ולפיכך, יש לו השלכות שונות על נשים, על גברים ועל קבוצות חברתיות שונות. הניתוח המגדרי מאפשר להתאים או לשנות את המדיניות והתקציב הקיימים, כך שיקדמו שוויון מגדרי. הניתוח המגדרי מגביר את השקיפות התקציבית, את היעילות ואת ההתאמה בין הצרכים השונים של נשים וגברים, ובין השירותים שמממנת המדינה.

משרדים שניתחו תקציבם באופן מגדרי יכלו לבחון ולפלח את אופן השימוש של גברים ונשים בשירותי המשרד; לאבחן את ההשפעה של חלוקת התקציב על נשים; להציג את התפלגות הדרגות, התפקידים והמשכורות של נשים וגברים במשרדי הממשלה השונים ובכך לסייע למדיניות קידום נשים לתפקידים בכירים במשרד.

התקציב המגדרי הוא דוגמה לפעולה שמסייעת למוקדי קבלת ההחלטות במדינה לחבוש את המשקפיים המגדריים על מנת לאתר צרכים ייחודיים לנשים, ומגלם את התובנה שהתקציב אינו ניטרלי. נשים אינן ציבור ניטרלי, ולא ניתן לבחון את צרכיהן לפי "הגבר הסביר".

השינוי הזה אינו נכון רק לנושא התקציב. הוא רלוונטי גם בתחום המחקר הרפואי, שמאבחן מחלות ומתאים תרופות, על פי מחקרים שנערכו על גברים; הוא רלוונטי בסוגיית הביטחון, בה אני עם חברותיי מארגוני הנשים מקדמות את יישום החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם הקוראת לייצוג שוויוני של נשים במוקדי קבלת ההחלטות ובהליכי פתרון סכסוכים ושלום; הוא נכון מאד בעולם הדת היהודי האורתודוכסי בישראל, שעדיין פועל תחת הנהגה גברית ודוחק את נשותיו, את צרכיהן, שאיפותיהן ותרומתן הפוטנציאלית, לקרן זווית. עלינו לפעול לחיזוק ההנהגה הנשית בעולם היהודי, להביא נשים נוספות לקדמת הבמה, שיהוו סוכנות שינוי ויציעו מודלים שוויוניים יותר, מבלי לפגוע באדיקותן ואמונתן.

סוגיה מרכזית נוספת שאני רואה בה אבן יסוד בבחינת הפערים המגדריים, היא סוגיית השכר. שכר הנשים בישראל עומד בממוצע על 66% משכר הגברים. המטרה שלנו היא לייצר שינוי תודעתי, עיניים שרגישות להבדלים המגדריים, לפערים שאדם או אישה פשוטים, אסרטיביים, חרוצים ויעילים ככל שיהיו אינם יכולים לצמצם בעצמם. פערי השכר במדינת ישראל אינם גזרת גורל.

במסגרת כהונתי כחברת כנסת העברתי בקריאה שלישית חוק לפיו עובדת שמרוויחה פחות מעמיתיה הגברים תוכל לתבוע פיצויים גם על הפגיעה בכבודה ובמעמדה המקצועי של העובדת בעקבות אפליה בנוסף לפיצוי הכספי על הפרשי השכר. התיקון לחוק נועד להגביר את הרתעת המעסיקים ולתת נשק נוסף בידי הנשים המקופחות והמופלות לרעה בתחום השכר בעזרת תביעה. הצעת החוק זו היא אחת מפעולות רבות שנעשו יחד עם פרויקט "שוות ערך" לקידום שכר שווה בין נשים וגברים בישראל ומצטרפת לחוק שנכנס לאחרונה לספר החוקים לשקיפות נתוני שכר לפי מגדר בחברות הממשלתיות (בנוסף למשרדי הממשלה). בנוסף, בדיאלוג משותף וראשון מסוגו התקיים מו"מ וולונטרי בין הוועדה לקידום מעמד האישה לבין התעשיינים, במטרה לפעול יחד בהסכמה ובדרכים יצירתיות לקידום שכר שווה בישראל גם במגזר הפרטי.

כל אלה הם צעדים נוספים וחשובים בדרך המשותפת לצמצום פערי השכר בין גברים ונשים בישראל.

מידי פעם אני שבה וחוזרת לספרה פורץ הדרך של שולמית - נשים כבני אדם, שיצא בשנת 1976. במיוחד כשאני מחפשת תשובות ומענה לשאלות שאני בטוחה שהעסיקו אותה והרבה.